

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ГОЛОСУ У ПЕДАГОГІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorLb1-M17
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Дмуховська Руслана Й.

Керівник:

Гаврилов О.В. кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ГОЛОСУ, АРТИКУЛЯЦІЇ, ДИХАННЯ У ПЕДАГОГІВ.	5
1.1. Характеристика поняття “порушення голосу” у педагогів	5
1.2. Особливості порушень голосу у педагогів.....	12
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ У ПЕДАГОГІВ	21
2.1. Характеристика методики дослідження голосу у педагогів	21
2.2. Аналіз результатів дослідження	34
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ПОРУШЕНЬ ГОЛОСУ У ПЕДАГОГІВ	50
3.1. Характеристика профілактики порушень голосу у педагогів	50
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Голос грає важливу роль в соціалізації кожної людини зокрема і суспільства в цілому, виконуючи комунікативну і інформативну функцію, а для великої кількості людей (вихователів, вчителів, співаків, ведучих) є знаряддям праці, інструментом, що забезпечує професійну діяльність.

Повноцінна діяльність педагогів практично цілком залежить від можливостей і працездатності їх голосового апарату, від сформованості у них вміння правильно і ефективно користуватися ним у професійній діяльності. Голос педагога повинен бути стійким до великих навантажень, досить динамічним по висоті і інтенсивності. Оволодіння цими якостями дозволяє підвищити ефективність процесу навчання, так як, з одного боку, забезпечується більш успішне засвоєння навчального матеріалу учнями та вихованцями, з іншого боку, динамічність голосу сприяє меншій його стомлюваності.

На сучасний стан у класифікації голосових порушень, науковці виділяють такі найпоширеніші професійні захворювання: хронічний ларингіт, вузлики голосових складок, трахеїт, крововиливи, фонастенії, хронічні дисфонії голосу.

Проте, важливо у педагогів удосконалити наявні знання про важливість профілактичного впливу на голосову систему.

Наукові підходи у вивченні профілактики порушень голосу у педагогів, розглядали такі науковці, як Є. Алмазова, Л. Білякова, Ю. Василенко Д. Вільсон, Л. Волкова, І. Єрмакова, Е. Лаврова, О. Орлова, А. Митринович – Моджеєвська, Г. Чіркїна, С. Таптапова М. Фомина.

Метою роботи: визначити стан голосу та дихання у педагогів та розробити рекомендації щодо профілактики порушень голосу.

Відповідно до мети визначено завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичні джерела з проблеми профілактики порушень голосу і дати оцінку її стану на сучасному етапі.

2. Дослідити стан голосу, артикуляції, дихання у педагогів.
3. Розробити рекомендації профілактики порушень голосу у педагогів.

Об'єкт дослідження: порушення голосу та дихання у педагогів.

Предмет дослідження: особливості профілактики порушень голосу та дихання у педагогів.

Методи дослідження:

- теоретичні: теоретико-критичний аналіз психологічної, педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, порівняння, систематизація, узагальнення здобутої інформації з проблеми вивчення профілактики порушень голосу у педагогів;

- емпіричні: аналіз методики діагностики порушень голосу та дихального апарату у педагогів.

- статистичні: аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання профілактики порушень голосу у педагогів в логопедичній роботі.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та систематизації теоретичних відомостей профілактики порушення голосу у педагогів.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання статистичних даних про стан голосу у педагогів. Складені рекомендації профілактики порушень голосу у педагогів.

Місце проведення дослідження: на базі Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №15 та спеціальної школи-інтернат І-ІІІ ступенів Хмельницької обласної ради.

Структура роботи: робота складається зі вступу трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (90 найменувань) та додатків. Загальний зміст роботи представлений на 86 аркушах.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми профілактики порушень голосу дає нам змогу сформулювати наступні висновки:

1. Повноцінна діяльність осіб голосомовленнєвих професій багато в чому залежить від працездатності їхнього голосового апарату, вміння правильно та ефективно використовувати його у професійних цілях. Оволодіння вмінням правильного та ефективного використання голосу для представників голосомовних професій є не менш важливим, ніж високий професійний рівень. Наукові підходи у вивченні профілактики порушень голосу у педагогів, розглядали такі науковці, як Є. Алмазова, Л. Білякова, Ю. Василенко Д. Вільсон, Л. Волкова, І. Єрмакова, Е. Лаврова, О. Орлова, А. Митринович – Моджеєвська, Г. Чіркїна, С. Таптапова М. Фомина.

2. За результатами вивчення науково-педагогічних джерел виділили три взаємопов'язаних компонента, без чого процес голосоутворення не можливий: забезпечення повітряного струменя; власне фонація; оформлення звуків, надання їм бажаних характеристик (артикуляція, мовлення, інтонація, підсилення, забарвлення).

3. Шляхом анкетування педагогічних працівників дослідили, що профілактика порушень голосу та дихання необхідна 80 % (36), проте значна кількість 18 % (8) респондентів не звертають уваги на стан голосу під час захворювань. Найбільше зустрічається захворювання голосового та дихального апарату такі як: ларингіт (24); фарингіт (15), трахеїт (6), взагалі не хворіли (2). До причин виникнення порушень голосу 82 % (37) респондентів відзначили щоденне навантаження на голос, слабкість голосового апарату, недостатність повноцінного дихання і лише 11 % (5) відмітили не дотримання правил профілактики голосу. Педагоги вказують про важливість голосу, але не розуміють доцільності профілактичного впливу на голосову та дихальну систему.

4. Для оцінки акустичних характеристик голосу нами були виділені такі характеристики голосу, такі як сила голосу; висота голосу; тембр голосу, якість голосу; мелодико-інтонаційна; визначення часу максимальної фонації. За

результатами дослідження було виявлено стан *висоти голосу* педагогів, а саме: високий рівень виявлено у 25 % (5); середній у 50 % (10); низький рівень у 25 % (5) респондентів. Стан *сили голосу*, мають такі результати: високий рівень виявлено у 20 % (4); середній у 50 % (10); низький у 30 % (6). Стан *тембру голосу* на високому рівні становить 25 % (5); середній рівень у 45 % (9); низький у 30 % (6). Стан мелодико-інтонаційної сторони звучання голосу, мають позитивні результати 50 % (10); середній рівень у 40 % (8) респондентів; низький у 15 % (2). Діагностуючи сформованість *дихання*, визначили такі показники: високий рівень сформованості у 30 % (6); середній рівень у 50 % (10); низький рівень виявлено у 20 % (4).

З'ясували, що у педагогів з однієї сторони є свідоме ставлення до власного голосу, а з іншої сторони вони несвідомо ставляться до профілактики порушень голосу та дихання, про що вказують показники їх стану голосу та дихання. Обстеження основних характеристик голосу та дихання педагогічних працівників показало, що голос є сиплий, позбавлений мелодійності і сили, швидко стомлюється, відчуття дискомфорту в трахеї, виділення мокротиння або, навпаки відчуття сухості, що викликає кашель.

5. Профілактика порушень голосу – це комплекс заходів, спрямованих на попередження порушень голосу та усунення факторів ризику. На основі аналізу науково-педагогічних джерел виділили основні види профілактики: психотерапевтичну, фізіотерапевтичну, педагогічну. До педагогічної профілактики порушень голосу та дихання відносять дихальну гімнастику, голосові та артикуляційні вправи, тощо.

6. Розроблені рекомендації для вчителів щодо профілактики порушень голосу містять вправи на *профілактику висоти, сили, тембру, мелодико-інтонаційної сторони голосу та дихальної функції*.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення профілактики порушення голосу у педагогів є розробка методики корекції порушень голосу та дихання для педагогічних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. М. Еволюція хореографічного мистецтва як явища культури в контексті аналізу передумов відкриття хореографічно-педагогічних спеціальностей в вищих педагогічних навчальних закладах України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4315/1>. — Назва з екрану
2. Алмазова Е. С. Логопедическая работа по восстановлению голоса у детей / под ред. Г. В. Чиркиной. — 2005. — М. : Айрис-пресс. — 192 с.
3. Бейлинсон Л. С. Профессиональная речь логопеда : учеб.-метод. пособие / Л. С. Бейлинсон — М. : Сфера, 2005. — 160 с.
4. Благова Т. О. Хореографічна підготовка вчителя у системі вищих педагогічних навчальних закладів в Україні 20-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / Т. О. Благова. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpm/2011_8_2/Blagova.pdf. — Назва з екрану
5. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко — К. : Вища шк. 2002. — С. 102–106.
6. Бондаренко А. Н. Словесные игры в детском саду / А. Н. Бондаренко — 2-е изд. — М. : Просвещение. 1977. — 28 с.
7. Будянський Д. Виразне читання як елемент академічного красномовства в структурі професійної діяльності викладача вищої школи / Д. Будянський // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — 2014. — № 7 (41). — С. 162—171.
8. Бутиріна М. Підготовка майбутніх педагогів до запобігання ризику педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / М. Бутиріна // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти : збірник наукових праць — 2017. — Вип. 5(1). — С. 160—168. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_5\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_5(1)_17). — Назва з екрану
9. Бутиріна М. В. Підготовка майбутніх учителів технологій до безпечної педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / М. В. Бутиріна,

Тютюнник А. О. // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2015. — Вип. 3. — С. 23—28. — Режим доступу: bdpu.org/pedagogy/ua/files/2015/3/6.pdf. — Назва з екрану

10. Василенко Ю. С. Голос. Фоониатрические аспекты / Ю. С. Василенко. — М. : Энергоиздат, 2002. — 480 с.

11. Введенская Л. Культура и искусство речи / Л. Введенская, Л. Павлова. — Ростов-н/Д. : Феникс, 1995. — 576 с.

12. Вильсон Д. К. Нарушения голоса у детей / Д. К. Вильсон; пер. с англ. — М. : Медицина, 1990. — 446 с.

13. Віцюк А. А. Професійні хвороби педагогів // Світ медицини та біології. — 2017. — № 2(60). — С. 200—203.

14. Выявление и преодоление речевых нарушений в дошкольном возрасте : метод. пособие / сост.: И. Ю. Кондратенко. — М. : Айрис-пресс, 2005. — 77 с.

15. Гарно П. Речь и пение. Теоретический и практический курс физиологии, гигиены и терапии голоса. Гигиена и лечение болезней певцов и ораторов / П. Гарно. — М. : Изд-во П. К. Селиверстова, 1898. — 464 с.

16. Горшкова И. А. Оценка речевого голоса методом определения «профиля» речевого голоса / И. А. Горшкова // Российская оториноларингология. — 2002. — № 1. — С. 27—28.

17. Гринь Л. О. Вокальний голос як професійний інструмент актора музично-драматичного театру / Л. О. Гринь // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. — 2013. — Вип. 4. — С. 54—59.

18. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В. М. Гриньова. — Х., 1998. — 399 с.

19. Данільчишин Ю. М. . Акустика голосового апарату й акустична будова голосу / Ю. М. Данільчишин. — Культура України. — 2014. — Вип. 46. — С. 275—282.

20. Єременко О. В. Постановка голосу педагога-хореографа: теорія і методика / О. В. Єременко // Актуальні питання мистецької освіти та виховання : збірник наукових праць / Міністерство освіти і науки України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка ; редкол.: Г. Ю. Ніколаї, А. Валюха, Н. П. Гуральник [та ін.]. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. – Вип. 2 (10). – С. 14–27.

21. Єфімчук О. М. . Специфіка професійної підготовки вчителя хореографії у педагогічному ВНЗ / О. М. Єфімчук // Педагогічний дискурс. — 2012. — Вип. 13. — С. 95—100.

22. Жданова О. А. Профілактика порушень голосу у педагогов дитячого садка [Електронний ресурс] / О. А. Жданова // Вестник Таганрогского института имени А. П. Чехова. — 2014. — С. 51—56. — Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/v/profilaktika-narusheniy-golosa-u-pedagogov-detskogo-sada>.

23. Иванько Т. А. Берегите голос: Советы учителям. — Великий Новгород : НовГУ им. Ярослава Мудрого, 1999. — 30 с.

24. Каплун В. С. Гігієна голосу педагога. Здоров'язберігаючі технології на службі вчителя [Електронний ресурс] / В. С. Каплун. — Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/505-2017/>. — Назва з екрану

25. Кисла В. С. Постановка голосу як складова формування педагогічної майстерності / В. С. Кисла // Педагогічні науки – 2014. – № 21. – С. 121–127.

26. Класифікація порушень голосу. Загальна характеристика форм. Профілактика порушень голосу у дітей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studlib.info/psikhologiya/3822430-klasifikaciya-porushen-golosu-zagalna-kharakteristika-form-profilaktika-porushennyakh-golosu-u-ditey/>. — Назва з екрану

27. Корабельнікова Д. С. Сутність і структура фахової компетентності вчителя хореографії : зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. — Бердянськ : БДПУ, 2010. — № 4.

28. Костюк І. Ф. Професійні хвороби : підручник / І.Ф. Костюк, В. А.

Капусник. – 2-е вид., перероб. та допов. — К: Здоров'я, 2003.— 582 с.

29. Коцур Н. І. Ризики професійних захворювань учителя та оздоровчі технології їх попередження / Н. І. Коцур // Молодий вчений. — 2017. — № 9. — С. 92—96.

30. Кузнецова О. Речи медовые [Електронний ресурс] / О. Кузнецова // Здоровье детей. — 2009. — № 6. — Режим доступу: http://zdd.1september.ru/view_article.php?id=200900604

31. Лаврова Е. В. Значение постановки голоса в профилактике возникновения голосовых расстройств / Е. В. Лаврова, И. А. Михалевская // Голос: междисциплинарные проблемы. Теория и практика : сб. науч. тр. II конгресса Росс. общест. академии голоса. – М. : Граница, 2009. – 324 с.

32. Лаврова Е. В. Нарушения голоса : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Лаврова, О. Д. Коптева, Д. В. Уклонская. — М. : Академия, 2006. — 128 с.

33. Ластовецька Т. М. Постановка голосу як складова здоров'язбереження педагогічних працівників / Т.М. Ластовецька, Г. О. Латіна // Молодий вчений, 2016. — №11. — С. 65—68.

34. Латіна Г. О. Виробнича гімнастика як засіб корекції професійного вигорання вчителів в умовах загальноосвітніх навчальних закладів / Г. О. Латіна // Педагогіка. Психологія. Медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія [за ред. С. С. Єрмакова]. – Харків : ХДАДМ (ХХІІІ), 2009. – № 6 – С. 71–75.

35. Латіна Г. О. Професіографічна характеристика умов праці вчителя / Г. О. Латіна // Гігієна населених місць. – 2009. – № 53 – С. 125–130.

36. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. — 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Слово, 2010. – С. 672 – 673.

37. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. — 3-тє вид., перероб. та допов. – К. : Слово, 2015. – С. 471 – 474.

38. Логопедия // под. ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М., 1997. –

С. 302–304.

39. Логопедия : учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. заведений / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 680 с. – (Коррекционная педагогика).

40. Логопедическая работа по восстановлению голоса у детей : практическое пособие / под ред. Чиркиной Г.В. — М. : Айрис-Пресс, 2003.

41. Майтак Т. М. Педагогічна діяльність як фактор формування професійної деформації особистості вчителя / Т. М. Майтак // Актуальні проблеми психології в закладах освіти : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. – С. 177–181.

42. Макаренко А. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / А. Макаренко // Педагогические сочинения: в 8-т. – М. : Просвещение, 1998. – Т.4. – 400 с.

43. Максимов И. Фониатрия / И. Максимов ; пер. с болг. – М. : Медицина, 2008. – 288 с.

44. Мартиненко О. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в умовах вищого навчального закладу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2015/12_2/23.pdf . — Назва з екрану.

45. Методы управления голосом и упражнения для развития и корректировки речи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sch2083.mskobr.ru/files/3_metody_upravleniya_golosom_uprazhneniya_dlya_uchitelej.pdf. — Назва з екрану

46. Мешко Г. Педагогічна діяльність як детермінанта професійного здоров'я вчителя [Електронний ресурс] / Галина Мешко // Освіта регіону. Український науковий журнал. – 2012. – № 3. – С. 327–328 – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/488>.

47. Мешко Г. М. Підготовка майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я : [монографія] / Г. М. Мешко; за заг. ред. В. В. Кравця. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 468 с.

48. Мешко Г. М. Курс «Професійне здоров'я педагога» в системі підготовки майбутніх учителів до здоров'ятворчої діяльності / Г. М. Мешко. // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород: Говерла, 2014. – Вип. 30. – С. 98—100.

49. Мешко Г. М. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я: дис. на здобуття наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Мешко; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. — Тернопіль, 2013. – 528 с.

50. Мітін Ю. В. Основи хвороб вуха, горла, носа : підручник / Ю. В. Мітін. — К. : Здоров'я, 2001. — 221 с.

51. Михалевская И А. Профилактика нарушений голоса у лиц речевых и вокальных профессий : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. пед. наук: 13.00.03 / И. А. Михалевская. — М., 2005. — 21 с.

52. Мішедченко В.В. Методика музичного виховання : курс лекцій / В. В. Мішедченко. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – 31с.

53. Нейман Л. В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений; под ред. В. И. Селиверстова. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 224 с.

54. Нарушения голоса [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.krasotaimedicina.ru/diseases/speech-disorder/dysphonia>. — Назва з екрану

55. Ніколаї Г. Ю. Теоретико-методологічні засади дослідження хореографічно-педагогічної освіти в Україні / Г. Ю. Ніколаї, О. Є. Реброва // Мистецтво та освіта. — 2016. — № 3. — С. 7–12.

56. Общая характеристика нарушений голоса. История развития фонопедии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://students-library.com/ua/library/read/54799-obsaa-harakteristika-narusenij-golosa-istoria-razvitia-fonopedii>. — Назва з екрану

57. Орлова О. С. Нарушения голоса : учеб. пособие / О. С. Орлова. — М. : АСТ : Астрель; Владимир : ВКТ, 2008. — 220 с.

58. Осадча Т.М. Перцептивна оцінка голосу у дітей дошкільного віку з органічною патологією гортані. [Електронний ресурс] / Осадча Т.М. // Режим доступу: <http://aqce.com.ua/download/publications/257/137.docx>.

59. Орлова О. С. Нарушения голоса у детей : учеб.-метод. пособие / О. С. Орлова. — М. : АСТ : Астрель : Транзиткнига, 2005. — 125 с.

60. Орлова О. С. Распространенность, причины и особенности нарушений голоса у педагогов / О. С. Орлова, Ю. С. Василенко, А. Ф. Захарова, Л. О. Самохвалова, П. А. Козлова // Вестник оториноларингологии. — 2000 —№ 5. — С. 18–21.

61. Отрощенко Л. Педагогічна техніка викладача економічного профілю як передумова педагогічної майстерності / Л. Отрощенко // Світогляд—Філософія—Релігія. — 2014. — Вип. 7. — С. 188–197.

62. Пекерская Е. М. Вокальный букварь [Электронный ресурс] / Е. М. Пекерская. — Режим доступа : <http://lib.ru/CULTURE/MUSICACAD/PECERSKAYA/vocal.txt>.

63. Перетяга Л. Є. Теоретичні засади формування голосової культури майбутнього вчителя : монографія / Л. Є. Перетяга. — Х. : Планета-Принт, 2014. — 312 с.

64. Перетяга Л. Є. Аналіз впливу професійної діяльності вихователів дошкільних закладів на стан їх голосового апарату / Л. Є. Перетяга // Дошкільна освіта у сучасному освітньому просторі: актуальні проблеми, досвід, інновації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 берез. 2015 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. Т. П. Танько. — Харків : ХНПУ, 2015. — С. 68–73.

65. Плешков И. В. Заболевания голосового аппарата у вокалистов и представителей речевых профессий / И. В. Плешков, З. И. Аникеева. — М. : ГЭОТАР-МЕД, 2003. — 168 с.

66. Професійні захворювання голосового апарату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://studopedia.com.ua/1_143892_profesiyni-zahvoryuvannya-golosovogo-aparatu.html. — Назва з екрану

67. Професійні захворювання та їхня профілактика / упоряд.: А. В. Фломбойм. — К. : Шк. світ, 2011. — 104 с.

68. Профилактика нарушений речи и голоса у детей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=604092> — Назва з екрану

69. Профилактика нарушений голоса у педагогов: консультация для педагогов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://log1.dou5.caduk.ru/p54aa1.html> — Назва з екрану

70. Ростовська Ю. О. Формування педагогічних переконань майбутніх учителів музики і хореографії у процесі методичної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю. О. Ростовська. — К., 2005. — 21 с.

71. Рубан Л. І. Роль техніки мовлення в системі педагогічної майстерності майбутніх учителів початкової школи / Л. І. Рубан // Наукові записки кафедри педагогіки. — 2013. — № 31. — С. 248–256.

72. Савостьянов А. И. 132 упражнения для учителя по развитию голоса и дыхания / А. И. Савостьянова. — М., 2002. — 76 с.

73. Савостьянов А. И. Техника речи в профессиональной подготовке учителя / А. И. Савостьянов. — М. : Владос, 2001. — 140 с.

74. Савостьянов А. И. 300 упражнений учителю для работы над дыханием, голосом, дикцией и орфоэпией / А. И. Савостьянов. — М. : Педагогическое общество России, 2005. — 160 с.

75. Сергеева А. И. Практикум по постановке голоса и выразительности чтения / А. И. Сергеева ; Томский государственный педагогический университет. — Томск : Изд-во ТГПУ, 2009. — 100 с.

76. Солдатский Ю. Л. Структура охриплости в детском возрасте / Ю. Л. Солдатский, Т. А. Сорокина, Е. К. Онуфриева, О. Ю. Федорова, И. Е. Погосова, В. В. Володькина // Вестник оториноларингологии. –2010 – № 2. – С. 34—36.

77. Старцева Е. А. Профессиональные нарушения голоса. Профилактика голосовых расстройств [Электронный ресурс] / Е. А. Старцева. — Режим доступа: <http://ocpmcc.edu35.ru/tospec/tospec244/speclog/311-topedvoices> — Назва з екрану.

78. Стефаненко С. Н. Профилактика нарушений голоса педагогов [Электронный ресурс] / С. Н. Стефаненко. — Режим доступа: <https://multiurok.ru/files/profilaktika-narushienii-gholosa-piedagghov.html>. — Назва з екрану

79. Улезько Г. М. Гигиена голоса [Электронный ресурс] / Г. М. Улезько. — Режим доступа: www.fonoped.ru/HygieneofVoice.html — Назва з екрану

80. Фомина М. В. Профилактика и лечение нарушений голоса у лиц голосоречевых профессий : методические указания / М. В. Фомина. — Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004.— 19 с.

81. Чинники професійної захворюваності педагогів: стрес, порушення венозного кровообігу та перевантаження і перевантаження голосового апарату. Профілактичні заходи [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://prima.lnu.edu.ua/faculty/bzhd/OMZ/Lekcia_4_ND.pdf — Назва з екрану

82. Шаповалова Р. Голосоутворення та його структурні компоненти в контексті навчання сольному співу [Електронний ресурс] / Р. Шаповалова // Режим доступа: <http://elibrary.kubg.edu.ua/8259/1/Копия%20ст-2.pdf> — Назва з екрану

83. Шидловська Т. А. Функціональні порушення голосу / Т. А. Шидловська. – К. : Логос, 2011. – 523 с

84. Шидловська Т. А. Медико-біологічні аспекти впливу іонізуючої радіації внаслідок аварії на ЧАЕС : монографія / Т. А. Шидловська; НАН

України, Ін-т проблем безпеки АЕС. – Чорнобиль : Ін-т проблем безпеки АЕС, 2011. – 216 с.

85. Шиленкова В. И. Нарушение речи голоса у детей, подростков и взрослых / В. И. Шиленкова, И. Б. Карелина. — Ярославль, 2005.

86. Широкова В. Т. Голосовая гигиена педагога. Здоровьесберегающие технологии [Електронний ресурс] / В. Т. Широкова. — Режим доступу: <http://открытыйурок.рф/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/629287/>. — Назва з екрану.

87. Шуль Г. К. Види голосових порушень і їх корекція [Електронний ресурс] / Г. К. Шуль, С. П. Ябковська. — Режим доступу: <http://intkonf.org/shulgk-yabkovska-sp-vidi-golosovih-porushen-i-yih-korektsiya/>

88. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. В. В. Шафрановського; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2016. – 452 с.

89. Эстрова П. А. Применение биологической обратной связи в комплексной реабилитации больных с нарушениями голоса и речи / П. А. Эстрова // Российская оториноларингология. — 2003. — № 1. — С. 155—156.

90. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: навч.-метод. посіб. для викл. і студ. мистецьких навч. закладів, учителів шкіл різного типу / Ю. Є. Юцевич. – К. : ІВМН, 1998. – 160 с.